

Dunja Potočnik

LJUDSKA PRAVA KAO ULAZNICA U DEMOKRATSKU EUROPU

1. Uvod: neke tendencije razvoja ljudskih prava

Temeljan razlog regulacije ljudskih prava sadržan je u rečenici Isaiaha Berlina (1978:85): "Potreban je minimum pravila koja će osiguravati uvjete postojanja ljudskog društva." Sustavnije reguliranje ljudskih prava započelo je krajem Prvog svjetskog rata propisivanjem postupaka prema vojnicima i stanovništvu neprijateljskih država ili strana u sukobu. No, pojedinac kao takav i dalje nije bio predmet interesa međunarodnog prava. Tek su stravične posljedice Drugog svjetskog rata izazvale novo promatranje prava pojedinaca, koja su postala predmet međunarodne brige u kojoj se najviše isticalo mišljenje da država koja ne poštuje prava vlastitih građana predstavlja prijetnju i stanovništvu ostalih država, a time i miru u svijetu (Jurišić, 1999:75). Proces, kojem možemo pridružiti razvoj i širenje koncepta ljudskih prava, najbolje ćemo opisati ako kažemo da je to pomak od temeljnih potreba ka temeljnim pravima. "Razvoj međunarodnih standarda zaštite ljudskih prava, od vremena Drugog svjetskog rata pa do današnjeg trenutka, najvećim je dijelom obilježen nastojanjima ograničavanja ovlasti države nad pojedincem" (Jurišić, 1999:77).

Pojam ljudskih prava uključuje mehanizme zaštite građana od preopsežnih prava državnog aparata. No, jednako tako, danas se javlja problem multipliciranja ljudskih prava te, posljedično, samog njihova definiranja. Može se reći da su, zasigurno, temeljna ljudska prava oslabljena multipliciranjem interesa u odnosu na situaciju iz 1948. godine kada je donesena Opća deklaracija o ljudskim pravima. Također, postoje mnogi sporovi oko definicije samih prava. Neka prava, nazvana "negativnim pravima", opisuju se "zonom nedjelovanja" te uključuju prava u koja bi se država trebala miješati vrlo rijetko (kao što su pravo na život i pravo na privatnost). Druga prava, poznata pod nazivom "pozitivna prava", osiguravaju prava pojedincima, primjerice djeci na obrazovanje. No, iako postoji razgraničenje "negativnih" i "pozitivnih" prava, ipak postoje situacije u kojima nije jasno koja su "pozitivna", a koja "negativna". Oba koncepta slobode imaju svoje mjesto i svoje nedostatke u suvremenom poimanju ljudskih prava. Po definiciji, svako liberalno društvo mora pojedincima omogućiti i samoodređenje, tj. "negativnu slobodu", a političari imaju značajnu ulogu u koordiniranju akcija pojedinaca koje bi mogle ograničiti druge pojedince u njihovoj slobodi. U suprotnome bi se "negativna sloboda" brzo pretvorila u anarhiju (Berlin, 1978).

Prvobitno ograničena na temeljna (prirodna) prava, prava pojedinca su se reguliranjem njihova sudjelovanja u političkom životu zajednice i kreiranju civilnog društva proširila i na politička i brojna građanska prava (ekonomska, socijalna, kulturna). Proliferacija prava velikim je dijelom, uz individualna, vezana i uz kolektivna prava, a subjekti pravne zaštite više nisu samo ljudi, već se ona proteže i na zaštitu prirode i životinja. Sukladno tome, o današnjem se dobu govori kao o "doby ljudskih prava", a o "političkoj kulturi ljudskih prava" kao dominantnom obilježju političke kulture suvremenog društva (Baranović, Ilišin, 2004:341). Analitičari pritom upozoravaju da ovakvo širenje područja ljudskih prava vodi njihovoj fragmentaciji i difuznosti, koja pridonosi banalizaciji tih prava i umanjuje njihovu stvarnu učinkovitost (Kalanj, 1996:58). S druge strane, širenje ljudskih prava konzervativci vide kao prijetnju, jer pothranjuje egoizam pojedinca, što dovodi u pitanje njegovu odgovornost za zajednicu. A. H. Birch govori čak o "kulturama opsjednutima ljudskim pravima", kao što je, na primjer, američko društvo (Miller; Timpson; Lessnoff, 1996:5). Pa ipak, porast prepoznavanja ljudskih prava njihovim podizanjem na međunarodnu razinu nije istodobno popraćen napretkom u njihovu poštivanju.

Kao jedan od čimbenika proliferacije prava često se navodi i globalizacija¹. Pođemo li od pretpostavke da je osnovna karakteristika svijeta u kojem živimo promjena ustaljenog načina života i njegovih normi,

¹ Pod globalizacijom u ovom istraživanju podrazumijevamo procese čiji je intenzitet u porastu u posljednja dva desetljeća: kretanje kratkoročnih stranih investicija, dugoročne direktne strane investicije, trgovina na svjetskom nivou s politikom umanjivanja njenih prepreka, rastući udio transnacionalnih korporacija u svjetskoj proizvodnji i trgovini, svjetska međuzavisnost proizvodnje, te kretanje ljudi motivirano trgovinom ili potragom za poslom i razvoj novih oblika komunikacija.

globalizaciju možemo shvatiti kao proces mijenjanja interesa i brige čovječanstva prema teritorijalnosti i tradicionalnom uređenju sustava država (Jurišić, 1999:71). Procesi globalizacije doveli su i do razvoja globalnog civilnog društva i njegovih novih aktera, kao što su međunarodne nevladine organizacije koje se bave promocijom i zaštitom ljudskih prava i koje zauzimaju sve važnije mjesto u ovoj sferi, od međunarodnog plana na razini sistema UN-a, pa do nacionalne i lokalne razine, utječući na širenje kulture poštivanja ljudskih prava, njihovu integraciju u domaće zakonodavstvo i razvoj međunarodnih, regionalnih i nacionalnih mehanizama za njihovu zaštitu (Dokmanović, 1997).

Nova etapa globalizacije, zasnovana na novim financijskim tržištima i globalnim tržištima usluga u porastu, omogućena je naglim razvojem novih vidova komunikacije i razvojem bržeg i jeftinijeg prometa. Otklanjanje barijera u ekonomiji, trgovini i prometu dovelo je i do rasta broja međunarodnih sporazuma i konvencija u ovoj oblasti, a time do razvoja međunarodnog prava usmjerenog na protumjere globalnog povezivanja društveno nepoželjnih i štetnih aktivnosti, kao što su međunarodni kriminal, međunarodni terorizam, trgovina ženama i djecom, trgovina oružjem i drogama, što sve dovodi do rasta značaja međunarodno usuglašene akcije zaštite ljudskih prava. "U političkom smislu, globalizacija olakšava širenje autoriteta, politike i interesa preko postojećih socijalno stvorenih teritorijalnih granica" (Jurišić, 1999:71). Uvođenjem međunarodnog prava države prenose ovlasti na međunarodna tijela i gube dio svoje suverenosti, iako su liberalne demokratske države još uvijek neovisni akteri u globalnoj zajednici država (Skocpol, 1988).

No, anticipacije procesa globalizacije kao pokretača značajnih pozitivnih socijalnih, političkih i ekonomskih promjena rasplnule su se poput mjehurića od sapunice. "Centri moći", od kojih se očekivao doprinos pozitivnom učinku globalizacije, u međuvremenu su podbacili u poštivanju ljudskih prava, kako na vlastitom, tako i na teritoriju stranih država (Havidan, 2004). Naime, još "početkom 70-ih godina kao ključni problem pojavilo se pitanje kako integrirati provođenje ljudskih prava u cjelokupni koncept nacionalne sigurnosti" (Jurišić, 1999:79). Primjerice, kada se govori o američkoj vanjskoj politici onda možemo prihvatiti mišljenje kako je pitanje ljudskih prava često puta bilo podređeno višem cilju američke nacionalne sigurnosti: nekada borbi protiv komunizma, a danas borbi protiv terorizma. Još jedan primjer koji delegitimira pozitivan učinak globalizacije možemo naći i u Latinskoj Americi, koja zadnjih godina ponovno prolazi kroz razdoblje ekonomskih recesija i upadanja stanovništva u sve dublje siromaštvo, uz povećanje kršenja ljudskih prava.

Glavni su stupovi globalizacije vezani uz komunikacijske procese. Uloga modernog komunikacijskog sustava bi, pored ostalog, trebala biti usmjerena i na diseminaciju informacija o ljudskim pravima, te sustavno dokumentiranje slučajeva njihova kršenja, s ciljem da se ono spriječi i sankcionira. Zahvaljujući raširenom siromaštvu, većina svjetske populacije još uvijek nema pristup informacijama relevantnim za očuvanje njihovih prava, što možemo nazvati situacijom "digitalne podjele". Sadašnja ekonomska globalizacija zasnovana na neoliberalizmu potiče i omogućava produbljivanje jaza između bogatih i siromašnih. Zalaganje za tržišne slobode i slobodno kretanje kapitala, investicija i roba stvorili su "tržišni fundamentalizam" koji topi suverenitet nacionalnih država i stvara pogodno tlo za konflikte svih vrsta. Ekonomski prosperitet ima instrumentalnu ulogu u očuvanju ljudskih prava notorna je činjenica da do njihova kršenja u najvećem broju slučajeva dolazi zbog oskudice u resursima i borbe za prevlast nad njima.

Znamenita studija Karla Poppera *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji* iz 1945. (u nas prvi put objavljena 1998.) zalaze se za najšire moguće slobode, ali i upozorava da treba stvoriti i društvene institucije radi zaštite ekonomski slabih. No, same institucije nikada nisu dostatne, ako nisu ukorijenjene u tradicijama. Poštivanje tradicija je nužno kako bi se stvorila neka vrsta spone, koja institucije povezuje s namjerama i vrijednosnim poimanjima pojedinaca. Među najvažnije tradicije moramo ubrojiti one koje tvore "moralni okvir" nekog društva i koje utjelovljuju njegov baštineni smisao za pravdu i doličnost, te stupanj moralnog osjećanja koji je ono doseglo (Popper, 2003). Hrvatska se u sociopolitičkom, ali i ekonomskom smislu nalazi na prekretnici – početku pristupnih pregovora Europskoj uniji. Ljudska su prava u temelju aksiologije EU; njihovo je određenje kao društvenih vrijednosti² u preambuli Ustava EU, gdje stoji da su države članice

² Kluckhohn je dao definiciju vrijednosti koja je zbog konciznosti često prihvaćena u sociološkim istraživanjima: "Vrijednosti su eksplicitno ili implicitno shvaćanje (konceptija) svojstveno pojedincu i karakteristično za grupu nečeg poželjnog što utječe na selekciju prikladnih načina, sredstava i ciljeva akcije" (Kluckhohn: 1962: 388-433). Ovdje je, kako Kluckhohn napominje, važno uočiti tri elementa vrijednosti – afektivni (vrijednosti kao poželjno), kognitivno (vrijednosti kao konceptija) i konativni (vrijednosti kao kriterij selekcije). Osim emocionalnog, spoznajnog i voljnog aspekta za definiciju vrijednosti važni su još kultura, grupa i odnos pojedinca prema kulturi te njegov položaj u grupi. D. Pantić (1977: 277) daje definiciju vrijednosti koja predstavlja modifikaciju i proširenje Kluckhohnove: "Vrednosti su relativno stabilne, opšte i hijerarhijski organizovane karakteristike pojedinca (dispozicija) i grupa (elementi društvene svesti), formirane međusobnim delovanjem istorijskih, aktuelno-socijalnih i individualnih činilaca, koje zbog tako

svjesne odgovornosti za očuvanje principa demokracije i poštivanja ljudskih prava, kako bi zajedničkim naporima pridonijele očuvanju svjetskog mira (*A Constitution for Europe*, 2004).

Ostavimo li po strani da niti u članicama EU zaštita ljudskih prava nije na proklamiranoj razini, pred Hrvatskom stoji zahtjev za prilagodbom domaćeg zakonodavstva, no i promjenom svijesti građana o ljudskim pravima. Vrijednosni sustav mladih bitan je pokazatelj kretanja društva u određenom smjeru, jer će oni u budućnosti predstavljati njegovu okosnicu. Odnos mladih Hrvatske prema ljudskim pravima je u žarištu našeg interesa, pored ostalog i zbog očekivanih pristupnih pregovora EU, pri čemu se pozitivno vrednovanje ljudskih prava percipira kao "ulaznica" u Uniju.

Metodološka objašnjenja

Analiza rezultata istraživanja koja slijedi, nastoji rasvijetliti neke aspekte odnosa mladih u Hrvatskoj prema ljudskim pravima. Predmet ovog istraživanja jesu njihovi stavovi prema nužnosti poštivanja pojedinih ljudskih prava i doprinosu određenih institucija, udruga i značajnih pojedinaca ostvarivanju ljudskih prava u Hrvatskoj. Pritom percepciju ljudskih prava i sloboda te poštivanja ljudskih prava u Hrvatskoj promatramo kao sastavnicu političke kulture³. Mladi su, kao društvena skupina koja se nalazi u procesu formiranja koncepta i stavova o svim aspektima društva, posebno interesantni za analizu odnosa prema ljudskim pravima i slobodama.⁴ Oni su stoga u središtu pozornosti ovog istraživanja, a na deskriptivnoj se razini njihovi rezultati uspoređuju s rezultatima istraživanja starijih, te, ondje gdje imamo raspoložive podatke, s istraživanjem mladih Hrvatske iz 1999. godine (Ilišin, Radin, 2002), također samo na deskriptivnoj razini.

Ljudska prava možemo definirati kao temeljna prava i slobode svakog čovjeka u koje vlast ima pravo intervencije u vrlo ograničenim slučajevima njihova kršenja od strane fizičkih ili pravnih subjekata. Ciljevi analize odnosa mladih prema tako pojmljenim ljudskim pravima su:

1. ustanoviti kako mladi vrednuju pojedinačna ljudska prava i slobode te kako procjenjuju poštivanje ljudskih prava u Hrvatskoj i doprinos različitih društvenih aktera poštivanju tih prava,
2. ustanoviti promjene koje su nastale u populaciji mladih od 1999. do 2004. godine u njihovoj percepciji poštivanja ljudskih prava i doprinosu promatranih aktera,
3. ustanoviti sličnosti i razlike između mlađe i starije populacije u svim ispitivanim dimenzijama odnosa prema ljudskim pravima,
4. ustanoviti na osnovi kojih obilježja i kako se mladi međusobno diferenciraju u svom odnosu spram ispitivanih dimenzija ljudskih prava i sloboda.

U analizi se polazi od hipoteze prema kojoj postoje razlike među mladima u pogledu stavova o poželjnoj zaštiti ljudskih prava, kao i percipiranom stupnju poštivanja ljudskih prava i doprinosu pojedinih institucija i značajnih pojedinaca njihovom ostvarenju. Drugim riječima, pretpostavljamo da se varijacije stavova o poštivanju ljudskih prava među pojedincima mogu dobrim dijelom objasniti razlikama u njihovim obilježjima. Obilježja mladih u ovom slučaju uključuju spol, dob, socioprofesionalni status, obrazovanje oca, obrazovanje ispitanika, regionalnu pripadnost, stalno mjesto boravka, religijsku samoidentifikaciju i stranačke preferencije.

Instrument sadrži više setova varijabli, koje se mogu razvrstati u četiri osnovne skupine:

1. varijable za ispitivanje obilježja mladih,
2. varijable za ispitivanje stupnja poželjnosti zaštite pojedinih ljudskih prava,
3. varijable za ispitivanje percipiranog stupnja poštivanja ljudskih prava,
4. varijable za ispitivanje percipiranog doprinosu pojedinih institucija i značajnih pojedinaca ostvarenju ljudskih prava u Hrvatskoj.

propisane poželjnosti, usmjeravaju ponašanje svojih nosilaca ka određenim ciljevima". "Proširenje što se tiče Kluckhohna sastoji se u tretiranju vrijednosti kao relativno stabilnih karakteristika pojedinaca ili grupa što znači da su one trajnije i teže se mijenjaju od npr. stavova, ali isto tako nisu zauvijek fiksirane, nego se ovisno o određenim utjecajima mogu mijenjati" (Čulig, Fanuko, Jerbić, 1982: 24).

³ Političku kulturu definiramo kao odnos prema politici i ulozi pojedinca u političkom sistemu (Šiber, 1998: 144).

⁴ Termin ljudska prava te sintagmu ljudska prava i slobode koristimo kao sinonime jer smatramo da ljudske slobode također predstavljaju formu prava.

Pomoću bivarijatne analize, odnosno izračunavanjem značajnosti razlika upotrebom hi-kvadrat testa, izvršena je analiza povezanosti percipiranog stupnja poštivanja ljudskih prava i svih naprijed spomenutih obilježja mladih. Tumačene su samo one razlike koje su značajne na razini .0001 ili manje. U skladu s ciljevima istraživanja, komparativna se analiza provodi na dvije razine: na rezultatima ispitivanja populacije mladih i starijih ispitanika 2004. godine, te na rezultatima populacije mladih u istraživanjima 1999. i 2004. godine. Obavljena je i faktorska analiza, a kao njezin rezultat se navode i tumače faktori prvoga reda. S dobivenim faktorima izvršena je analiza varijance u odnosu na opće zadovoljstvo životom i socijalna obilježja mladih. I u ovom slučaju tumače se razlike koje su značajne na razini .0001 i manje.

2. Prihvaćenost pojedinačnih ljudskih prava i sloboda

Normativnom proklamacijom u međunarodnim konvencijama i deklaracijama, ustavima i zakonima država, programima političkih stranaka i raznim drugim dokumentima, ljudska prava postaju institucionalni mehanizam regulacije političkog, ekonomskog i kulturnog života društva sa značajnim utjecajem na javni i privatni život pojedinca (Baranović, Ilišin, 2004: 342). Pojedinaac, zauzvrat, ukoliko ne želi biti ostavljen na margini društva i svrstan u kategoriju pukog objekta, mora graditi participativan odnos, kako prema različitim segmentima vlasti, tako i prema ostalim građanima subjektima. Demokratsko društvo zahtijeva određeni stupanj političke participacije svih (punoljetnih) građana, a mladi su oni koji istodobno sudjeluju u sadašnjosti i nose potencijal za budućnost u kojoj bi trebali postati oni koji odlučuju.

Hrvatski Ustav jamči široki spektar građanskih sloboda, ekonomskih, kulturnih i socijalnih prava, što je temelj za njihovo poštivanje. No jednako važan element za optimalnu provedbu poštivanja ljudskih prava jest i svijest građana o njihovim pravima i dužnostima kada je riječ o njihovoj osobnoj slobodi, kao i o slobodi drugih pojedinaca. Mladi su, kao karika koja se tek formira u određenom društvenom sustavu, jedan od najznačajnijih elemenata pozitivne recepcije i primjene temeljnih postulata ljudskih prava. No, za oblikovanje svijesti građana o postignutom i optimalnom stupnju zaštite ljudskih prava značajni su i periodični izvještaji međunarodnih organizacija. Primjerice, Freedom House svake godine prati napredak i nazadak u izbornom procesu, građanskom društvu, neovisnosti medija, vladavini i pravosudnom sustavu i njegovoj neovisnosti. Stanje u tim kategorijama ocjenjuje se od 1 do 7, gdje 1 predstavlja najvišu razinu demokratskog razvitka, a 7 najnižu. U novom godišnjem izvješću Freedom Housea (*Freedom in the World 2004 Country Ratings – Croatia*) o zemljama u tranziciji, Hrvatska je za razvijenost demokracije u 2004. dobila ukupnu ocjenu 3,75, što je stanovito poboljšanje u odnosu na prethodnu godinu kada je ostvarila 3,83. Napredak je ostvaren u izbornom procesu i uvođenjem novog zakona tijekom predsjedničke utrke, usmjerenog na povećanje transparentnosti u financiranju kampanje. U odnosu na druge balkanske zemlje među koje je svrstana, Hrvatska se po razvijenosti demokracije nalazi na trećem mjestu zajedno sa Srbijom, a iza Bugarske i Rumunjske koje su na prvom i drugom mjestu.

Prije analize prihvaćenosti odabranih ljudskih prava i sloboda (ukupno 16) među mladima i starijima u Hrvatskoj treba samo podsjetiti kakav je odnos ispitanika spram ljudskih prava i sloboda kao vrijednosti. Naime, u poglavlju o političkim vrijednostima već je ustanovljeno da ustavnu vrijednost “poštivanje prava čovjeka” najvišim stupnjem važnosti označava cca 92% mladih i 94% starijih ispitanika (po čemu se ta vrijednost našla na drugom mjestu iza “slobode”). U isto vrijeme, cca 76% mladih i 80% starijih smatra da se hrvatska vlada u najvećoj mjeri treba posvetiti “ostvarivanju ljudskih prava i sloboda” (što taj politički prioritet smješta na peto mjesto na rang-ljestvici od 19 političkih ciljeva). Citirani podaci nedvojbeno ukazuju na to da za hrvatske građane ljudska prava i slobode predstavljaju jednu od najviših vrijednosti. Takav načelni stav zasigurno određuje i odnos spram pojedinačnih ljudskih prava i sloboda, kao što utječe i na procjene o njihovu stanju u Hrvatskoj.

Prihvaćenost pojedinačnih ljudskih prava i sloboda (tablica 1) ispitali smo pomoću odgovora “treba uvijek štiti”, “to ovisi o situaciji” i “ne znam”. Odlučili smo interpretirati samo odgovore koji se zalažu za neupitnu zaštitu promatranih prava i sloboda⁵.

⁵ Cjelovita distribucija odgovora prikazana je u Upitniku (pitanje 59) u Prilogu.

Tablica 1: Komparativni prikaz prihvaćenosti pojedinačnih ljudskih prava i sloboda (%)

Ljudska prava i slobode	Hrvatska 2004.		Hrvatski studenti 1998/99. ⁶
	Mladi	Stariji	
Pravo na obrazovanje	95,4	97,1	96,8
Pravo na rad	94,6	97,4	95,1
Osobna sigurnost	91,6	95,6	94,8
Pravo na privatnost	89,6	93,7	91,4
Socijalna zaštita starih i ugroženih	89,6	95,1	94,9
Jednakost pred zakonom	89,3	92,2	93,9
Prava žena	89,3	91,6	90,8
Pravo na vlasništvo	85,9	91,5	86,2
Sloboda govora	80,4	81,4	84,3
Sloboda informiranja	79,7	85,7	88,3
Sloboda savjesti	76,1	82,2	80,4
Sloboda medija	68,4	77,9	81,6
Kulturna autonomija	66,7	71,2	-
Sloboda udruživanja	60,6	62,2	60,6
Prava nacionalnih manjina	60,5	66,7	67,5
Pravo na azil	44,1	52,2	-

Zanimljivo je da su u prihvaćanju svih prava i sloboda studenti⁷, anketirani prije pet godina, primjetno bliži starijim ispitanicima danas nego mladima. Na temelju usporedbe podataka lako je zaključiti da bezuvjetnu zaštitu svih navedenih prava stariji ispitanici zastupaju u najvećoj mjeri, iza njih slijede studenti ispitani koncem prošlog desetljeća, a tek potom mladi iz našeg uzorka. Izuzetak su sloboda informiranja, sloboda medija i prava nacionalnih manjina, za čiju se zaštitu studenti zalažu u većoj mjeri nego što to čine stariji ispitanici, što ćemo prokomentirati kasnije.

Mladi u najvećem broju prihvaćaju pravo na obrazovanje, pravo na rad, osobnu sigurnost, pravo na privatnost, socijalnu zaštitu starih i ugroženih, jednakost pred zakonom, prava žena te pravo na vlasništvo s postotkom odgovora u rasponu od 91,6 do 85,9%. Tako visoko prihvaćanje prava na obrazovanje razumljivo je, jer je riječ o najvažnijem kanalu socijalne promocije čega su ispitanici, očito, vrlo svjesni. Osim toga, “u najširem smislu, obrazovanje je naprosto aspekt socijalizacije: uključuje stjecanje znanja i učenje vještina. Namjerno ili nenamjerno, obrazovanje često utječe i na stvaranje uvjerenja i moralnih vrijednosti” (Haralambos, Holborn, 2002:774).

Pravo na rad, kao nastavak i dio prava na obrazovanje, garantirano je Općom deklaracijom o ljudskim pravima, članak 23: “Svatko ima pravo na rad, na slobodan izbor zaposlenja, pogodne uvjete rada i zaštitu u slučaju nezaposlenosti, na zaradu koja će mu osigurati život dostojan ljudskog bića, ako to nije slučaj, onda da mu se omogući socijalna zaštita. Svatko ima pravo da se udružuje u sindikate i da stupa u štrajk.” Ovo pravo je garantirano i Ustavom i zakonima Republike Hrvatske, iako je velikom dijelu stanovništva ono uskraćeno, manje iz razloga koji su u domeni moći pojedinca (nespremnost na rad), a više iz objektivnih razloga nepovoljne tržišne situacije. Proces tranzicije definiran kao prelazak s planske na tržišnu privredu u globalnom okruženju, pored ostalog podrazumijeva i prelazak iz sustava koji zaposlenima jamči puno veću sigurnost zaposlenja u sustav u kojem je prijetnja gubitkom posla sastavni dio privrednog ciklusa, što se u Hrvatskoj odrazilo na cijelu radno sposobnu populaciju, a ponajviše na mlade. Konkretno, najviša stopa nezaposlenosti u Hrvatskoj (33,8%) otpada na građane od 15. do 24. godine, dok dobna skupina od 24 do 29 godina ima stopu nezaposlenosti od 12,7% (*Analitički bilten*, 2004).

Ne iznenađuje visoka rangiranost osobne sigurnosti, jer njenim ugrožavanjem dovodimo u pitanje samu egzistenciju čovjeka. Nešto niže rangirano pravo na privatnost jedno je od temeljnih ljudskih prava, no ono ne može biti apsolutno, pogotovo ako se radi o javnim osobama. Pravo na privatnost možemo definirati kao aspekt sigurnosti kojim se definira zaštita od i sankcioniranje zadiranja u osobna prava pojedinca od strane

⁶ Istraživanje je provedeno na uzorku od 870 studenata Sveučilišta u Zagrebu i Splitu. Podaci su preuzeti iz V. Vujčić (2001: 384).

⁷ Sve komparacije ispitanika iz našeg uzorka i onih iz istraživanja provedenog 1998/99. uzimamo s rezervom zbog različitih uzoraka, ali usporedba je korisna kao ilustracija stanovite postojanosti vrednovanja ljudskih prava i sloboda.

vlade, korporacija ili drugih pojedinaca. Novi zakoni o privatnosti zahtijevaju zaštitu podataka putem tehničkih rješenja koja dopuštaju pojedincima da koriste svoja prava na privatnost putem osiguranja kvalitete, povjerljivosti i sigurnosti podataka.

Socijalna zaštita starih i ugroženih⁸ koncept je za čiju se bezuvjetnu zaštitu zalaže devet desetina naših ispitanika, a indikativan je nalaz da se za ovo pravo zalaže 6% više starijih od mlađih ispitanika, kao i da je riječ o pravu za čiju se zaštitu zalaže 5% više studenta od mlađih općenito. Ovaj nalaz vjerojatno proizlazi iz višeg stupnja svijesti o potrebi međugeneracijske solidarnosti kod studenata i starijih koji znaju da ih čekaju, ako već nisu počeli, tegobni umirovljenički dani. Socijalna zaštita starih i ugroženih, ugrađena u temelje našeg zakonodavstva, u posljednje vrijeme nešto češće nailazi na javnu potporu i proklamiranje. Kada je to slučaj, riječ je o apeliranju na savjest građana, koji bi se i sami u jednom trenutku svog života mogli naći u položaju ovih marginaliziranih skupina. Socijalna zaštita starih i ugroženih te njihova inkluzija u društvo lakmus je papir senzibiliziranosti društva i pokazatelj civilizacijskog napretka, koji je iskazan odmakom od pukog preživljavanja i povećanjem kvalitete života.

Argument jednakosti pred zakonom vuče svoje porijeklo daleko u prošlost kada je njegova prvobitna namjena bila izbjegavanje proizvoljnosti vladara u tretiranju podanika. Internalizacija prava na jednakost jedan je od temelja socijalizacije pojedinca u skladu sa načelima demokracije. Kada je riječ o jednakosti pred zakonom vrlo se često navodi i spolna/rodna jednakost. Po sudu devet desetina naših ispitanika potrebno je uvijek štiti prava žena. To pokazuje da je hrvatska javnost zadovoljavajuće senzibilizirana na problem rodne nejednakosti, čime slijedi trend u razvijenim demokratskim društvima. Naime, na međunarodnoj je razini, od razdoblja sufražetkinja došlo do značajnog pomaka u zaštiti i promicanju ženskih prava. Kao najznačajniji pomak možemo navesti Konvenciju o eliminiranju svih oblika diskriminacije žena (1979) – Convention of the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, (CEDAW) – prevedenu prošle godine i u nas (Šimunović, 2004). “Prvo izvješće Republike Hrvatske Odboru za ravnopravnost spolova kao i njegove zaključne preporuke pokazuju gdje smo bili 1994. godine kada je izvješće podneseno te 1998. kada je razmatrano pred Odborom. Od tada do danas napredak je očit. Od usvajanja ustavnog načela o ravnopravnosti spolova kao najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske, Zakona o ravnopravnosti spolova, osnivanja Ureda pravobraniteljice za ravnopravnost spolova i Ureda za ravnopravnost spolova, do Ženske mreže izgrađen je pravni i institucionalni vladin i nevladin okvir za primjenu Konvencije za uklanjanje svih oblika diskriminacije žena” (Šimunović, 2004:10).

Pravo na vlasništvo još je jedno pravo u kojem razlike dvije dobne skupine prelaze 5%. Navedena se razlika može protumačiti nepoznavanjem nekih temeljnih zakona ekonomije od strane mladih, kao i situacijom u kojoj velik broj mladih od 30 godina u Hrvatskoj ne posjeduje privatno vlasništvo poput, primjerice, nekretnina te stoga tom pravu i pridaje manji značaj nego što to čine njihovi stariji sugrađani. U većini je tranzicijskih ekonomija privatizacija i dalje središnji aspekt reforme te kao mogućnost stjecanja nekadašnjeg isključivog društvenog/državnog vlasništva značajno utječe na društvenu stratifikaciju (Arriovich, Carruthers, 2004). Socioekonomska modernizacija društava u tranziciji zbog svoje sporije dinamike odvijanja u odnosu na “modernizaciju” svijesti i načina života nekih njihovih pripadnika (nositelja pretvorbenog kriminala), često za sobom povlači tegobne posljedice za društvo i većinu njegovih članova. Esencijalna je zadaća ekonomije i politike u tranziciji obnova prekinutih civilizacijskih trendova (ako ih je bilo) koji bi trebali pozitivno utjecati i na ekonomsku efikasnost i na kvalitetu ljudskog življenja. Tendencije sadašnjeg ekonomskog (anti)razvoja bile su zamjetne već početkom tranzicije, jer se vlast odlučila za mješavinu etatizma i slobodnog tržišta. “Pretvorba” ili privatizacija nije postigla “... tri temeljna društvena cilja: a) pravednost; b) priječanje svježeg kapitala iz dijaspore i inozemstva te c) tehnološki, ekološki, gospodarski i društveni razvoj” (Letica, 1998:25). Također, *Amnesty International Report 2005* navodi da iako su hrvatske vlasti tvrdile kako će provesti povratak imovine povratnicima srpske nacionalnosti koji su izbjegli za vrijeme Domovinskog rata do kraja 2004. godine, tempo povratka još je uvijek spor. Ovakvo kršenje vlasničkog prava jednog dijela hrvatskog stanovništva jedan je od najvećih kamena spoticanja Hrvatske u očima međunarodne zajednice.

Sljedeću razinu prava po prihvaćenosti (od 80,4 do 66,7%) zauzimaju sloboda govora, sloboda informiranja, sloboda savjesti, sloboda medija te kulturna autonomija, koje redom u većoj mjeri zastupaju stariji od mlađih ispitanika, a u slučaju slobode informiranja i medija studenti odskaču u prihvaćanju bezuvjetne zaštite u odnosu na druge promatrane skupine. Riječ je o specifičnim uvjetima socijalizacije studenata koji zbog brojnosti socijalnih mreža u koje su uključeni te okrenutosti urbanom načinu života i većoj izloženosti

⁸ Ova skupina osim građana starije dobi obuhvaća i osobe s invaliditetom.

informacijama čine skupinu naklonjenu slobodi medija i informiranja. Sloboda govora se često smatra integralnom sastavnicom modernih demokracija, a njezino je ključno mjesto ojačano i zaštitom od strane međunarodnih organizacija, na način na koji je to, primjerice, izrečeno člankom 19. Opće deklaracije o ljudskim pravima. Implementacija postulata slobode govora varira od zemlje do zemlje, ona nije neograničena, države mogu kažnjavati (ali ne i zabraniti) određene štetne oblike izražavanja. Također, ljudi mogu oklijevati u slobodnom izražavanju vlastitih stajališta ne zbog restrikcija od strane vlasti, već i zbog pritiska javnosti. Drugim riječima, pojedinci javnim izražavanjem svog mišljenja mogu postati objekti napada od strane uže zajednice. Ukratko rečeno, sloboda govora jedno je od fundamentalnih ljudskih prava koja svatko može uživati u uvjetima postojanja demokracije i poštivanja ljudskog dostojanstva. No, ujedno je i jedno od "najopasnijih" prava (po opstanak nedemokratskih režima), jer vrlo često znači izražavanje želje za promjenom postojeće situacije.

Za razvijene zemlje sloboda informiranja podrazumijeva mogućnost pristupa sadržajima temeljenim na slobodnom izražavanju u pisanoj ili nekoj drugoj formi. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima navodi da svatko ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja; ovo pravo uključuje slobodu izražavanja mišljenja bez intervencija drugih osoba/organizacija, kao i na traženje, primanje i širenje informacija i ideja putem različitih medija, a bez obzira na granice. Ovo je načelo obično popraćeno legislativom koja osigurava različite stupnjeve slobode znanstvenog istraživanja, izdavanja i tiskanja, kao i slobodan pristup informacijama. Danas su mediji demokratski forum koji nudi nove oblike i mogućnosti političke komunikacije, te bi ih stoga svaki politički osviješten građanin željan uvažavanja vlastite osobe od strane drugih pojedinaca i organizacija trebao koristiti u svakodnevnom životu. Sloboda informiranja i sloboda medija neraskidivo su vezani, a većina suvremenih prikaza novih medija podrazumijeva mogućnost da njihovi korisnici sudjeluju u demokratskoj aktivnosti. Stoga začuđuje podatak o 11% manjoj sklonosti slobodi medija nego slobodi informiranja kod mladih te 8% kod starijih ispitanika. Ova diskrepancija može biti protumačena kako time da mediji kao nositelji informacija često zlorabe svoj položaj za serviranje informacija koje kod građana ne nailaze na odobravanje, tako i nedostatnom sviješću građana o važnosti medija u liberalnom i demokratskom sustavu. Osim domicilnih vladinih organizacija i državnih ustanova, i neke su međunarodne organizacije razvile kriterije za ocjenjivanje slobode govora i medija. Primjerice *Reporter bez granica* navode broj ubijenih, protjeranih ili zlostavljanih novinara, te postojanje monopola nad medijima od strane države, postojanje samocenzure i općenito ovisnosti medija kao poteškoća s kojima se današnji novinari gotovo svakodnevno susreću (*The 2003 Global Press Freedom World Tour*, 2004). Slične studije Freedom Housea (*Freedom in the World 2004 Country Ratings*, 2004) kao prilog daju i općenite indikatore političke i ekonomske situacije svake zemlje, a s ciljem određivanja stupnja neovisnosti medija i postojanja slobode izražavanja. Tako je razvijen i *Worldwide Press Freedom* indeks. Svake godine *Reporter bez granica* daju procjenu slobode medija u državama svijeta. Lista se temelji na odgovorima novinara, znanstvenika, pravnika i boraca za ljudska prava. Kao države s najvećom slobodom medija su 2004. godine navedene Finska, Island, Nizozemska, Norveška, Danska, Irska, Slovačka i Švicarska. Kao zemlje s najmanjim stupnjem slobode medija navedene su Sjeverna Koreja, zatim Kuba, Burma, Turkmenistan, Eritreja, Kina, Vijetnam, Nepal, Saudijska Arabija i Iran. Hrvatska je u tom poretku zauzela ne baš visoko 54. mjesto. Takav nam rezultat, usporedbom s nalazima o prihvaćenosti slobode govora, medija i informiranja, ne pruža temelje za optimizam.

Sloboda savjesti na našoj se skali smjestila između slobode informiranja i slobode medija, s razlikom od 6% između mladih i starijih u Hrvatskoj. Dva su ključna segmenta slobode savjesti kao elementa građanskih sloboda: prigovor savjesti služenju vojnog roka i sloboda vjeroispovijesti i vršenja vjerskih obreda. Kampanja prigovora savjesti u Hrvatskoj je rezultirala zakonskim reguliranjem prava na civilno služenje vojnog roka. Drugi navedeni segment slobode savjesti – vjerska sloboda – može se sažeti na sljedeći način: niti jedna vjerska zajednica ne može biti privilegirana na račun drugih, jer bi to bilo protivno ustavnom načelu ravnopravnosti, a svima treba omogućiti slobodno i autonomno djelovanje. Dakle, pravo i sloboda vjerovanja (i nevjerovanja) spadaju među temeljna ljudska prava i slobode, koja proizlaze iz same naravi i dostojanstva svakog čovjeka kao individue.

U normativno određenje slobodnog društva ulazi i kulturna autonomija. Suvremena razvijena društva su multikulturalna. Svaki veći francuski grad ima arapsku zajednicu, svaki njemački tursku, svaki engleski indijsku ili pakistansku. Danas je vrijednost kulturne djelatnosti u svrhu podizanja društvene i gospodarske vitalnosti i održivog razvitka manjih društava i zajednica prepoznata u ključnim dokumentima UNESCO-a i Vijeća Europe. U pravnim je studijama autonomija generalno definirana kao pravo na lokalnu samo-vladavinu, koja se sastoji od dva tipa: regionalne autonomije ili prava na ograničenu suverenost nad određenim teritorijem omeđenim jasnim granicama te kulturalne autonomije, kao neteritorijalne samo-vladavine povezane s

reprodukcijom grupne kulture. Pritom treba imati na umu da današnji odnos nacionalne kulture i globalno proklamirane multikulturalnosti ne proizlazi samo iz kulturne hegemonije razvijenih, nego i iz unutarnjih navika stvorenih tradicijom kulturnog etatizma i konformizma. Kultura, koja je bila u funkciji politike emancipacije i uspostavljanja nacionalne države, ubrzo postaje disfunkcionalna (Cvjetičanin, Katunarić, 1998: 22), kopiranjem hegemonijskih postupaka tretiranja manjina od svojih “velikih” susjeda. Naši mladi ispitanici u manjoj mjeri zastupaju pravo na kulturnu autonomiju. Nažalost, nemamo podatke za prihvaćenost kulturne autonomije od strane studenata iz 1998/99. no za pretpostaviti je da bi njihovi rezultati bili viši od onih koje su ostvarili mladi iz našeg uzorka.

Sloboda udruživanja i prava nacionalnih manjina po rangu su se smjestile pri dnu naše ljestvice, iako i njih prihvaća većina ispitanika. Sloboda udruživanja odnosi se, kako na ekonomsku sferu, i u tom je dijelu pokrivena ekonomskim pravima, tako i na slobodu udruživanja na razini civilnog društva. Civilno društvo ne postoji kao cjelovit supstrat unutar globalnog društva, već kao mozaik formi i elemenata koji se samo *post-hoc*, u analitičke svrhe, mogu razaznati kao cjelina. Osnovne odlike civilnog udruživanja jesu nepripadanje sferi privrednog života tj. neprofitna orijentacija i autonomnost u odnosu na državu. Ovako određena sloboda udruživanja pruža osnove za pozitivan međuodnos državnog aparata i ekonomske te civilne sfere društva, i bez nje se država niti društvo ne mogu smatrati slobodnima.

Današnji politički kontekst odnosa prema manjinama možemo protumačiti načinom na koji je Hrvatska izišla iz Jugoslavije, a što je pratila i retorika koja je od samog početka bila izrazito nacionalistička. Politička stranka, koja je prije i tijekom Domovinskog rata najuvjerljivije izražavala takvu nacionalističku retoriku, bila je Hrvatska demokratska zajednica. Ideologija, koja je 1990. stupila na scenu (“tisućljetni snovi nacije”), vrlo je uspješno zamijenila dotadašnju (“historijski interesi radničke klase”). U korijenu potrebe za takvom promjenom je, pored ostaloga, ležala i potraga za nacionalnim identitetom. Hrvatski su se građani tada snažno poistovjetili s nacionalnom simbolikom, za što im je “revolucija simbola” (Pusić, 1992) koja je tada bila na djelu, pružila snažno uporište. “Moderne države su u pravilu države kao reprezentanti zajednice građana (građanske države) i istovremeno odraz nacionalnog identiteta (nacionalne države). Pojam nacionalne države najčešće ima samo deklaratornu vrijednost. U demokratskim državama on ne daje nikakva posebna prava narodu čiji izraz nacionalnog identiteta država predstavlja” (Caratan, 1998: 22). Primarna je uloga patriotizma integracija građana u državu. Iracionalni oblik patriotizma – nacionalizam – ispunjenje ove uloge sprječava već u začetku, jer uvodi raskol među građanima. Država treba manjinama osigurati zaštitu kao kolektivitetima, jer pripadnici manjina diskriminaciju i doživljavaju upravo zato što su članovi manjinske zajednice, pa je licemjerno tvrditi da imaju ista prava kao i ostali građani ukoliko u ustavu ne postoji točka koja obuhvaća i posebna manjinska prava (Caratan, 1998). No, dominacija nacionalne ideologije nije bila ekskluzivno hrvatska odlika, jer su zbivanja u proteklom desetljeću pokazala da je ta ideologija prisutna i u većini drugih postsocijalističkih zemalja u kojima se konstituiranje pluralističke demokracije odvija usporeno (Pogany, 1995). “U slučaju Hrvatske, veliku ulogu u protežiranju etnicizma i etničke homogenizacije imali su ratni sukobi na području bivše Jugoslavije, u koje je Hrvatska bila involvirana boreći se pet godina da ostvari suverenitet na cijelom svom teritoriju. Stoga se načelno pretpostavlja da se politička svijest mladih oblikovala pod utjecajem vrijednosnih sklopova i liberalno-demokratske i nacionalne ideologije” (Baranović, Ilišin, 2004: 343). Ovakva se situacija odrazila i na stavove građana koji prava nacionalnih manjina zastupaju u dvije trećine slučajeva i to najviše studenti, te potom stariji ispitanici s neznatno nižim rezultatom, i na kraju mladi općenito sa 7% manjom prihvaćenošću u odnosu na studente. Ovakav trend nameće zaključak o nužnosti afirmativnih akcija i programa za zaštitu ljudskih i manjinskih prava, osobito putem obrazovnog sustava kao jednog od najvažnijih socijalizacijskih agensa.

Pravo na azil⁹ po niskoj prihvaćenosti odudara od svih ostalih prava: mladi ga prihvaćaju u 44,1%, a stariji u 52,2% slučajeva, a bilo bi zanimljivo vidjeti stavove studenata, no to pravo 1998/99. nije ispitivano. Ovakav nalaz može biti razočaravajući za prognozu demokratskog razvoja hrvatskog društva. Na međunarodnoj razini, usprkos razlikama, temelji tretmana izbjeglica vezani su uz pravilo da svaka država mora osigurati mogućnost traženja azila, a tražitelje azila ne smije prisilno vratiti u zemlju podrijetla. No, svakodnevna nam politika pruža temelje za konstataciju da su prava azilanata stalno ugrožena, a po tome se razvijene demokratske zemlje vrlo često ne razlikuju od zemalja iz kojih dolaze tražitelji azila. Nije rijetka ni

⁹ Međunarodno pravo izbjeglicama smatra osobe koje se nalazi izvan države prebivanja; utemeljeno strahuju od proganjanja zbog svoje rase, religije, nacionalnosti, članstva u određenim društvenim grupama ili političkih stavova; te se ne mogu ili ne žele staviti pod zaštitu države iz koje su izbjegli, ili se vratiti u tu državu, a zbog straha od proganjanja. Među onima koji zahtijevaju status izbjeglica ponekad se nalaze i tražitelji azila čije je glavno obilježje kao izbjeglica, ono vezano uz političke ili religijske razloge.

praksa da se tražitelji azila u zemljama prihvata drže u prihvatnim centrima, gdje se uvjeti života bitno ne razlikuju od onih u zatvoru, ili se čak pod optužbama za kriminalne radnje osuđuju na zatvorske kazne. Umjesto kreiranja suportivne okoline u kojoj pojedinci ne bi osjećali pritisak i prijetnju, često se stvara okolina slična onoj iz koje su pojedinci izbjegli. No, pojedini su alternativni pristupi već testirani: primjerice, monitoring uklopljenosti tražitelja azila u život zajednice, smještaj cjelovitih obitelji te privremeni oblici azila. Pokazalo se da je tražiteljima azila najvažnije osigurati uvjete dostojne životu čovjeka, s posebnim naglaskom na osobnim slobodama (Mollica, Silove, Steel, 2001).

U daljnjoj nas je analizi zanimalo strukturiranje pojedinačnih ljudskih prava i sloboda te smo ih podvrgnuli faktorskoj analizi (tablica 2), kojom su dobivena tri faktora (ukupne varijance od 52,0%), i analizi varijance.

Tablica 2: Faktorska struktura pojedinačnih ljudskih prava i sloboda

Prava i slobode	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Pravo na rad	.782		
Pravo na obrazovanje	.712		
Pravo na privatnost	.667		
Osobna sigurnost	.639		
Jednakost pred zakonom	.590		
Socijalna zaštita starih i ugroženih	.589	.352	
Pravo na vlasništvo	.580		
Prava žena	.552		
Prava nacionalnih manjina		.785	
Kulturna autonomija		.693	
Pravo na azil		.692	
Sloboda savjesti		.660	
Sloboda govora			.726
Sloboda medija			.694
Sloboda udruživanja			.642
Sloboda informiranja			.642
% zajedničke varijance	22,4	15,8	13,8

Prvi faktor – *individualna prava* – konstituiraju klasične vrijednosti jednakosti i poštivanja individualnih prava i sloboda. Promatramo li integralno općenito visoku prihvaćenost individualnih prava i sloboda i odsutnost diferenciranja mladih, može se zaključiti da postoji visoki konsenzus među mladima u prihvaćanju većine temeljnih ljudskih prava.

Drugi faktor – *kulturno-politička prava* – tvore prava nacionalnih manjina, kulturna autonomija, pravo na azil i sloboda savjesti. Mladi su se ponovno pokazali vrlo homogeni, iako ne u mjeri u kojoj je riječ kod ostala dva faktora: na ovom je faktoru analiza varijance pokazala razlike jedino u obrazovanju ispitanika ($F_{omjer}=6,32$). Razlike se kreću u jasnom smjeru – ovoj su dimenziji ispitanici s (ne)završenom osnovnom školom, kao i oni s trogodišnjim stručnim obrazovanjem skloni ispod prosjeka, a ostali ispitanici prosječno. Ovaj nalaz jasno upućuje na značajne učinke socijalizacije i važnost uključivanja obrazovanja za ljudska prava u obrazovni sustav. Ovako interpretirane rezultate također možemo shvatiti kao apel službenim institucijama za pokretanje kampanje podizanja javne svijesti o navedenim pravima. U suprotnome, hrvatsko će se društvo vrlo sporo približiti zemljama zapadnog civilizacijskog kruga koje istinski njeguju duh multikulturalnosti. Za sada u taj krug zemalja uistinu spadaju samo skandinavske zemlje, iako je multikulturalnost proklamirano načelo svih značajnijih povelja i zakona na europskom prostoru.

Treći faktor – imenovan *sloboda govora, informiranja i udruživanja* – spada u domenu razvoja civilnog društva. Njime je vanjskim promatračima najlakše ustanoviti pozicioniranost pojedinog društva na skali demokratskog potencijala, s čim u vezi možemo reći da se sve skupine mladih slažu u pogledu ovako definirane dimenzije poštivanja ljudskih prava i sloboda.

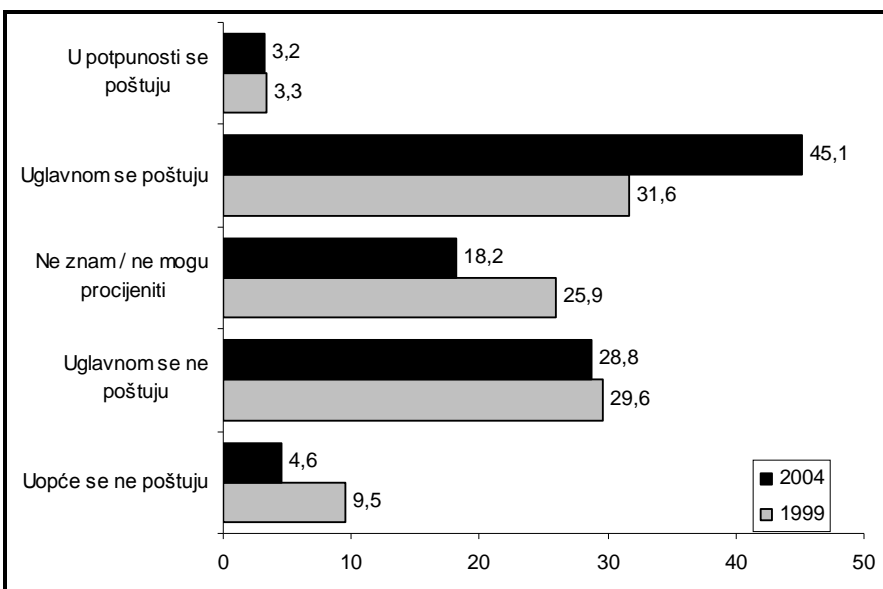
3. Percepcija poštivanja ljudskih prava u Hrvatskoj

Politički osviješten pojedinac upoznat je sa svojim državljskim i građanskim pravima i obvezama, preuzima odgovornost za stanje i razvoj zajednice u kojoj živi, kao i za zbrinjavanje vlastite egzistencije vodeći pritom računa o interesima drugih pojedinaca i cijele zajednice. Razvoj demokratske političke kulture osobitu važnost ima za tranzicijske zemlje, što je posebice naglašeno kada je riječ o mladima koji, i kao integralni dio suvremenog društva i kao nositelji budućnosti, preuzimaju odgovornost za demokratski društveni razvoj (Baranović, Ilišin, 2004: 343). Putnam (1993) naglašava važnost individualnog sudjelovanja u društveno-političkim procesima u društvu za osiguravanje socijalnog kapitala, koji će omogućiti razvoj i održavanje demokratskog potencijala cjelokupnog društva.

Sociopolitički kontekst integriranja mladih u suvremeno hrvatsko društvo obilježen je poratnim i tranzicijskim problemima, što je dovelo do zapostavljanja mladih kao specifične skupine te uzrokovalo održavanje i prenošenje predrasuda, diskriminacije i obrazaca nasilnog ponašanja među njima. Iako je situacija bolja u posljednjih nekoliko godina, u društvu su i dalje uočljive manifestacije ksenofobije, nasilja, rasizma i diskriminacije na raznim osnovama (vjerskoj, nacionalnoj, dobnoj, spolnoj, seksualnoj orijentaciji i drugim). Takvo okruženje neminovno utječe na formiranje stavova i vrijednosti mladih. Vrlo često su mladi ljudi pod pritiskom latentnog, a ponegdje i eksplicitnog nasilja, predrasuda i stereotipa, prema kojima se ne znaju ili ne mogu afirmativno i adekvatno postaviti (Bačić i drugi, 2004: 69).

U ovom ćemo se segmentu analize ograničiti na procjenu mladih o poštivanju ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj 1999. i 2004. godine. Grafikon 1 donosi prikaz distribucije odgovora mladih na pitanje o percipiranoj razini poštivanja ljudskih prava u Hrvatskoj u navedene dvije vremenske točke.

Grafikon 1: Komparativni prikaz percepcije poštivanja ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj – mladi 1999. i 2004. (%)

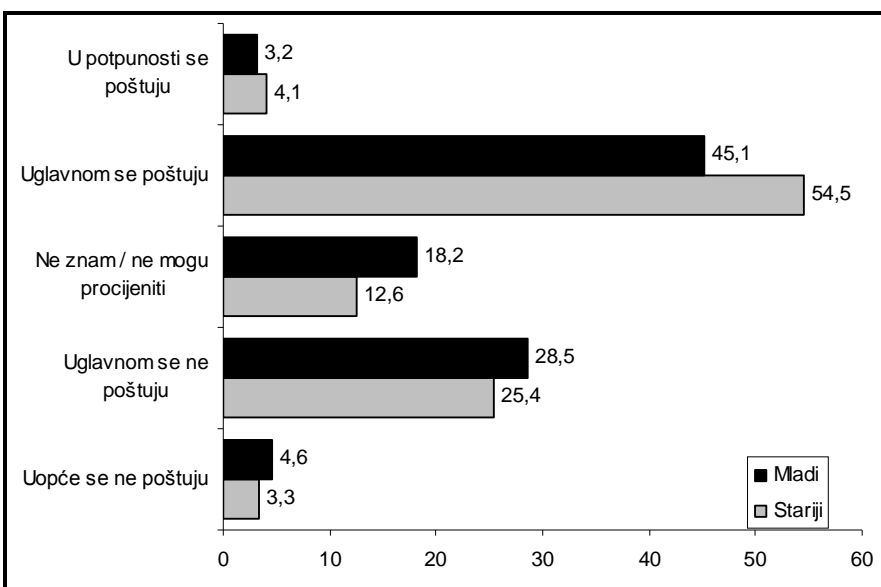

U odnosu na 1999. godinu, 2004. su primjetne razlike u svim kategorijama odgovora osim onih vezanih uz pretežito nepoštivanje te potpuno poštivanje prava. Postotak mladih koji drži da se ljudska prava u Hrvatskoj uopće ne poštuju bio je 1999. godine ispod 10% da bi 2004. pao ispod 5%. U tri je preostale kategorije došlo do zanimljive redistribucije odgovora. Naša srednja kategorija (ne znam/ne mogu procijeniti) okupila je oko 7% manje ispitanika nego 1999. godine. Riječ je o pozitivnom pomaku, ali vrlo ograničenih dometa. Naime, postotak neodlučnih još je uvijek blizu 20%, što indicira nedovoljno znanje mladik o ljudskim pravima i/ili nedovoljnu zainteresiranost za tu problematiku. Ovo možemo ilustrirati i podatkom o samo 6% mladih uključenih u rad organizacija za zaštitu ljudskih prava, što je predmet detaljnije analize u prethodnom poglavlju ove knjige. No, možemo zaključiti da je potreban veći angažman i bolje strukturiranje pojedinih socijalizacijskih čimbenika, koji mogu na organizirani način pridonijeti podizanju demokratskog potencijala mladih, prvenstveno sustava obrazovanja, koji je za sada minimalno posvećen

edukaciji o ljudskim pravima¹⁰. Jer, prema procjeni mladih, škola ima značajan utjecaj na razvoj njihova mišljenja o čovjeku i društvu: nalazi se na trećem mjestu, iza obitelji i prijatelja, a ispred Crkve i televizije, koje se također smatraju razmjerno utjecajnijim socijalizacijskim agensima (Baranović, 2000:15). Zanimljiv je rast od 13% onih koji smatraju da se ljudska prava uglavnom poštuju, čime se njihov broj popeo na skoro 50%. Uvidom u postojeće podatke vidimo da je do najvećeg rasta došlo u dvije suprotstavljene kategorije kod ispitanika koji smatraju da se ljudska prava uglavnom ne poštuju te kod onih koji smatraju da se uglavnom poštuju.

U grafikonu 2 je komparativni prikaz distribucije odgovora mlađe i starije populacije u pogledu percipiranog stupnja poštivanja ljudskih prava 2004. godine.

Grafikon 2: Percepcija poštivanja ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj – mladi i stariji (%)

Prvi zaključak koji nam se nameće jest veća kritičnost mladih. Naime, iako je broj mladih i starijih koji se nalaze na suprotnim polovima ove skale (odgovori “uopće se ne poštuju” i “u potpunosti se poštuju”), kao i sklonost odgovoru “uglavnom se ne poštuju” približno isti (razlike se kreću oko +/-4%), veći broj starijih smatra da se ljudska prava poštuju. No, utjecaj dobi je primjetniji kod neodlučnih ispitanika: kod mladih je za oko 5% više neodlučnih, što možemo pripisati većem znanju o pravnoj regulativi i društvenoj situaciji starijih ispitanika. No, zanimljivo je da ova pretpostavljena bolja upućenost starijih ispitanika ide u prilog stavu o pretežitom poštivanju ljudskih prava: 9% više starijih nego mladih iskazuje slaganje s pretežnim poštivanjem prava, tj. stariji ispitanici su već prešli prag od 50%, iako niti mladi nisu značajno udaljeni od njega.

U analizi poštivanja ljudskih prava i sloboda zanima nas i distribucija odgovora mladih s obzirom na njihova obilježja (tablica 3). Radi lakše interpretacije rezultata spojili smo odgovore “uopće se ne poštuju” i “uglavnom se ne poštuju”, kao i “uglavnom se poštuju” i “u potpunosti se poštuju”.

¹⁰ U javnim školama u Hrvatskoj nastavni program iz ljudskih prava, iako napisan (*Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava*, 1999.), izvodi se tek eksperimentalno u dijelu srednjih škola.

Tablica 3: Percepcija poštivanja ljudskih prava i sloboda s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Uopće se ili uglavnom ne poštuju	Ne mogu procijeniti	Uglavnom se ili u potpunosti poštuju
<i>Spol</i>	$\chi^2=21,54$		
Žene	34,3	21,8	43,9
Muškarci	32,6	14,8	52,6
<i>Regionalna pripadnost</i>	$\chi^2=36,04$		
Sjeverna Hrvatska	35,4	18,2	46,4
Središnja Hrvatska	22,7	15,1	62,2
Istra i Primorje	41,2	15,2	43,6
Istočna Hrvatska	33,1	20,1	46,9
Dalmacija	30,9	23,8	45,3
Grad Zagreb	34,2	13,4	52,4
<i>Stranačka identifikacija</i>	$\chi^2=33,78$		
HDZ	24,7	21,7	53,5
HNS	36,0	12,2	51,8
HSP	27,6	17,9	54,5
HSS	40,4	12,8	46,8
SDP	38,1	14,2	47,7
Neodlučni	35,1	20,3	44,6
UKUPNO	33,4	18,2	48,4

Od korištenih devet nezavisnih varijabli, samo tri imaju statistički značajan utjecaj na percepciju poštivanja ljudskih prava i sloboda. Riječ je o spolu, regionalnoj pripadnosti i stranačkim preferencijama. Spolna pripadnost se pokazala kao varijabla s najmanje utjecaja ($\chi^2=21,543$): oba spola iskazuju podjednaku neodlučnost u procjeni poštivanja ljudskih prava – i to čak više od trećine ispitanika svakog spola. No, žene češće navode nepoštivanje ljudskih prava, odnosno kritičnije su od muškaraca. Obratno, muškarci su skloniji ocjeni o pretežitom poštivanju ljudskih prava, a njihov broj prelazi 50%. Ovakve spolne razlike možemo protumačiti još uvijek većom društvenom marginalizacijom žena i širim spektrom kršenja njihovih prava, zbog čega su one, čak i kada njihova prava nisu direktno ugrožena, senzibiliziranije na kršenja ljudskih prava.

Kao najznačajnije obilježje u diskriminiranju mladih pokazala se regionalna pripadnost i to u smjeru pozitivnije ocjene u Središnjoj Hrvatskoj i gradu Zagrebu; čak dvije trećine stanovnika Središnje Hrvatske te polovina ispitanika Zagreba vjeruje da se ljudska prava poštuju uglavnom ili u cijelosti. U ostalim se regijama podaci kreću oko 40-ak posto, a najniži je postotak u Istri i Primorju. Grad Zagreb, Istra i Primorje i Središnja Hrvatska zanimljivi su po još nečemu – najmanjem broju neodlučnih ispitanika (između 13,4 i 15,2%) – dok se u ostalim regijama broj neodlučnih ispitanika kreće od 23,8% u Dalmaciji do 18,2% u Sjevernoj Hrvatskoj. Ovaj bi podatak mogao poslužiti kao pokazatelj naglašenih potreba za ulaganjem u obrazovanje za demokraciju i ljudska prava u županijama s najvećim brojem neodlučnih ispitanika. Što se tiče sklonosti ka kritičkoj ocjeni stanja ljudskih prava, najkritičnija je Istra i Primorje s 40-ak posto, a slijede ju Sjeverna i Istočna Hrvatska, grad Zagreb, Istočna Hrvatska i Dalmacija s 30-ak posto, dok najmanje ispitanika sklonih odgovoru da se ljudska prava uopće ili uglavnom ne poštuju dolazi iz Središnje Hrvatske. Ovakav smjer utjecaja regionalne pripadnosti na stav o stupnju poštivanja ljudskih prava i sloboda odraz je razvojnih tendencija pojedinih regija, kao i iskustava u poštivanju promatranih prava i sloboda.

Postoji jasna veza između ideologije i stranačke preferencije kao jedne od glavnih odrednica političkih stavova i jasnog pokazatelja odnosa prema ljudskim pravima. U našim rezultatima stranačka identifikacija, po jačini svog utjecaja, slijedi regionalnu pripadnost. U našem slučaju to znači da su se najkritičnijima pokazali ispitanici skloni HSS-u, zatim SDP-u, HNS-u i politički neopredijeljeni. Najmanje su kritični ispitanici skloni HDZ-u i HSP-u. Jedan od mogućih zaključaka jest da možemo povući paralelu između proklamiranih ciljeva političkih stranaka i stavova njihovih simpatizera. U ovom bi kontekstu to značilo da je HDZ, kao stranka na vlasti manje sklona kritici vlastitog tretiranja ljudskih prava, dok je HSP stranka koja tradicionalno nema u svom programu široko područje zaštite ljudskih prava osobito kada je riječ o kulturnoj autonomiji i pravima nacionalnih manjina. Distribucija neodlučnih ispitanika po strankama daje sliku veće neodlučnosti kod ispitanika sklonih HDZ-u te politički neopredijeljenih. Najmanje su neodlučni ispitanici skloni HNS-u i SDP-u, koji se time opet grupiraju u jednu kategoriju. Jedan od mogućih razloga ovakvog grupiranja

možemo pronaći u građanskoj opciji koju zastupaju dvije potonje stranke, a time su njoj skloni i njihovi pristaše. Trećoj opciji, koja znači poštivanje ljudskih prava, najskloniji su simpatizeri HDZ-a i HSP-a, a pridružuju im se i ispitanici skloni HNS-u. S druge strane, ispitanici skloni HSS-u, SDP-u te neodlučni manje navode da se u Hrvatskoj poštuju ljudska prava i slobode.

Sumiramo li navedene tendencije možemo zaključiti da je sposobnost procjene i veća kritičnost spram statusa ljudskih prava povezana sa značajkama koje upućuju na žensku populaciju, općenito lijevu ideološko-političku orijentaciju, te na regiju Istra i Primorje, dok su najbenevolentniji žitelji Središnje Hrvatske i grada Zagreba. Općenita usporedba distribucije odgovora navodi na zaključak da je u odnosu na 1999. pet godina kasnije nastupio pomak na bolje u percepciji poštivanja ljudskih prava i sloboda kod mladih. U usporedbi sa starijim ispitanicima, mladi 2004. godine iskazuju veću kritičnost spram sadašnjeg poštivanja ljudskih prava i sloboda, što je ohrabrujući nalaz jer su mladi karika prema poštivanju prava o budućnosti, a kada je o poštivanju ljudskih prava i sloboda riječ, kritičnost nikada nije naodmet.

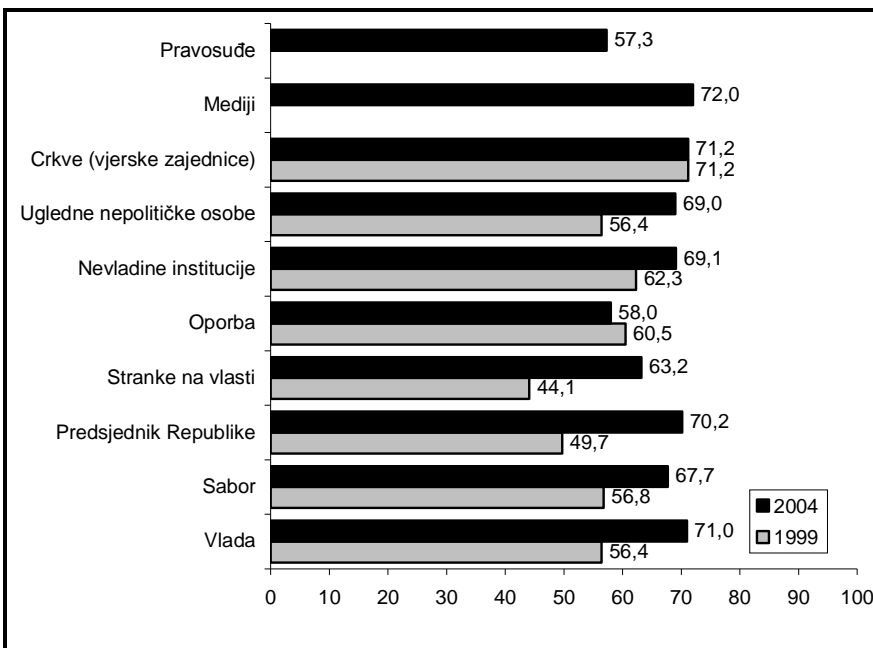
4. Percepcija doprinosa zaštiti ljudskih prava

Nakon propitivanja percepcije stupnja poštivanja ljudskih prava i sloboda usmjerit ćemo se na činitelje njihova promicanja. Ovo ispitivanje gledamo kroz prizmu i institucionalnog i individualnog doprinosa. Institucije su zastupljene s predstavnicima zakonodavne, izvršne i sudbene vlasti, te nevladinim organizacijama, Crkvom i medijima, dok su pojedinci zastupljeni uglednim političkim osobama. Iz početne smo skale koja je sadržavala opcije od “vrlo pridonosi” do “uopće ne pridonosi”¹¹ za prikaz i interpretaciju ujedinili odgovore “vrlo pridonosi” i “uglavnom pridonosi”.

Prvo ćemo pogledati tendencije u percepciji navedenih čimbenika unapređenja ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj na populaciji mladih 1999. i 2004. godine (grafikon 3).

Za većinu aktera, veći dio mladih procjenjuje da potpuno ili uglavnom pridonose ostvarivanju ljudskih prava u Hrvatskoj. Do rasta u odnosu na 1999. došlo je u svim promatranim kategorijama osim oporbe, koja je zabilježila pad, te Crkve (vjerskih zajednica), koja je ostala na identičnoj razini, dok u slučaju medija i pravosuđa ne možemo govoriti o promjenama jer nemamo podatke za 1999. godinu.

Grafikon 3: Rang-ljestvica procjene doprinosa institucija, udruga i značajnih pojedinaca ostvarivanju ljudskih prava u Hrvatskoj – mladi 1999. i 2004. (%)

Mladi su 2004. najviše doprinosa zaštiti ljudskih prava pripisali medijima, Crkvi (odnosno vjerskim zajednicama), Vladi i Predsjedniku Republike. Iza navedenih institucija slijede Sabor, ugledne nepolitičke

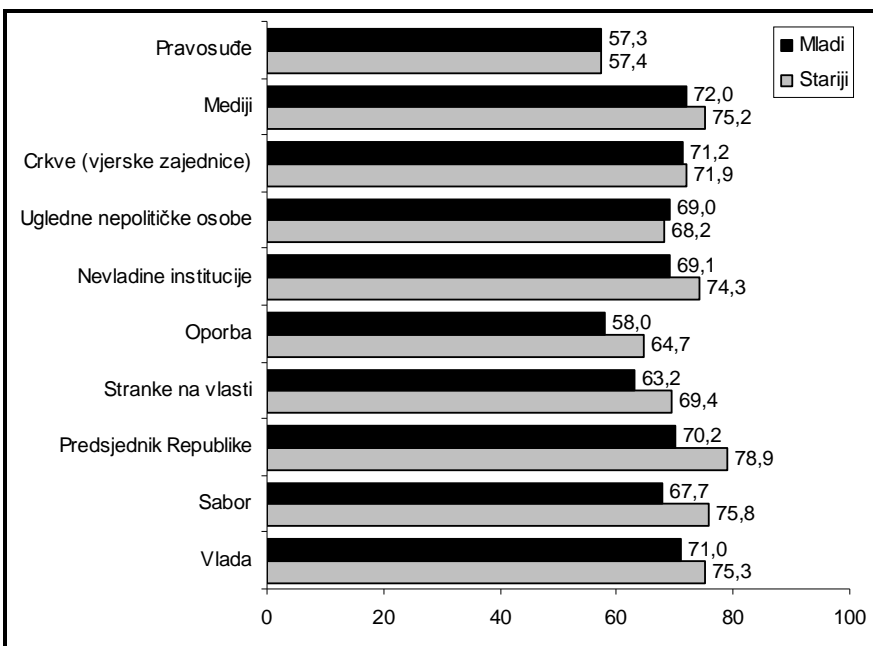
¹¹ Integralni podaci nalaze se u Upitniku (pitanje 62) u Prilogu.

osobe, nevladine institucije te stranke na vlasti. Vrlo je indikativan podatak da mladi najmanje percipiraju doprinos oporbe i pravosuđa. Obje kategorije bi trebale biti, te su kao takve i definirane, temelji “zdravog” demokratskog političkog koncepta. Proaktivna uloga oporbe neophodan je uvjet postojanja demokratskog i pluralističkog političkog procesa. Najjednostavnije rečeno oporba bi trebala igrati ulogu *checks and balance* u političkom životu. Naime, bez nje se odluke i procesi mogu oteti kontroli i ugroziti prava manjine zbog prevlasti većine (stranaka na vlasti). Ulogu pravosuđa na ovom je mjestu nepotrebno apostrofirati, a percipirani nizak stupanj doprinosa pravosuđa u očuvanju ljudskih prava i sloboda ukazuje na, za temelje slobodnog društva, moguće pogibeljne tendencije.

Promjene u percepciji, koje su nastale nakon pet godina, ukazuju na poboljšanje zaštite ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj, ili barem na porast broja ispitanika koji imaju dojam da se to dogodilo. Kako je već spomenuto, mladi su 1999. iskazali znatno niže povjerenje u sposobnosti većine promatranih aktera nego 2004. godine. Najznačajniji porast pokazuju Predsjednik Republike i stranke na vlasti – sa zadnjih mjesta 1999. izbili su na mjesta blizu vrhu. Kada je riječ je o porastu mišljenja da stranke na vlasti pridonose zaštiti ljudskih prava u prvi je mah taj rezultat začuđujući jer se i 1999. i 2004. radi o HDZ-u. Možemo pretpostaviti da je političko skretanje HDZ-a prema liberalnijim vrijednostima urodilo boljom percepcijom doprinosa te stranke razvoju ljudskih prava. No, možda je to i refleks iskustva kada je vlast obnašala koalicija pet političkih stranaka (do potkraj 2003.) i kada je došlo do demokratizacije društvenog i političkog života. Istodobno, porast vrednovanja doprinosa Predsjednika Republike nedvojbeno je posljedica personalne promjene na čelu države, pri čemu aktualnog predsjednika S. Mesića mladi danas doživljavaju predanijim zaštitnikom ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj nego što je to bio slučaj s njegovim prethodnikom F. Tuđmanom. S druge strane, začuđuju slabiji rezultati oporbe. Čini se da je klackalica oporba – vlast, prebacivanjem većeg doprinosa na stranke na vlasti posljedično umanjila značaj oporbe.

Nakon uvida u procjenu doprinosa institucija, udruga i značajnih pojedinaca na populaciji mladih 1999. i 2004. pogledat ćemo razlike između mladih i starijih ispitanika 2004. godine (grafikon 4).

Grafikon 4: Rang-ljestvica procjene doprinosa institucija, udruga i značajnih pojedinaca ostvarivanju ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj – mladi i stariji (%)

Već smo prije ustanovili da stariji ispitanici u većoj mjeri smatraju kako se u Hrvatskoj poštuju ljudska prava i slobode, a tako je i u slučaju percepcije doprinosa institucija, udruga i značajnih pojedinaca pravima i slobodama. Zapažamo da se sve razlike mladih i starijih kreću u rang u \pm 4-10%, s naglaskom na razlike u slučaju Sabora, Predsjednika Republike, nevladinih organizacija i oporbe. Ove generacijske razlike mogu biti posljedicom većeg stupnja povjerenja kojeg stariji imaju prema političkim institucijama, pa i udrugama, čije je djelovanje također politički konotirano.

Kako nas je zanimalo moguće strukturiranje mladih po percepciji doprinosa pojedinih institucija i udruga ostvarivanju ljudskih prava u Hrvatskoj, proveli smo faktorsku analizu, čiji su rezultati prikazani u tablici 4. Faktorska analiza je rezultirala s tri latentne strukture (faktora) koji zajedno tumače 66,4% ukupne varijance, od čega su drugi i treći faktor prikupili gotovo istovjetan postotak varijance, dok je prvi prikupio jednako kao posljednja dva zajedno.

Tablica 4: Faktorska struktura doprinosa institucija, udruga i značajnih pojedinaca ostvarivanju ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj

Pozitivan doprinos	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Sabor	.869		
Vlada	.868		
Stranke na vlasti	.805		
Predsjednik Republike	.663		.328
Oporba	.635		.422
Crkva (vjerska zajednica)		.753	
Mediji		.696	
Pravosuđe/hrvatski pravni sustav	.476	.611	
Nevladine organizacije			.832
Ugledne nepolitičke osobe		.326	.773
% zajedničke varijance	33,0	16,8	16,6

Prvi smo faktor nazvali *političke institucije* zbog prirode institucija koje uključuje. Na faktoru su najjače saturirani Sabor, Vlada te stranke na vlasti, dok su nešto niže Predsjednik Republike i oporba. Ovakva je strukturiranost faktora odraz, kako nekih temeljnih principa djelovanja parlamentarnih demokracija, tako i dnevopolitičke situacije u Hrvatskoj. Naime, gotovo jednaka saturiranost Sabora i Vlade proizlazi iz položaja u kojem se zakonodavna i izvršna vlast nalaze u političkom procesu. Jednako je tako razumljivo da su stranke na vlasti po značaju odmah iza Sabora i Vlade, kao i da je Predsjednik Republike rangiran iza tih političkih institucija, a prije oporbe kao aktera koji u uvjetima hrvatske politike još uvijek ima ograničene domete djelovanja.

Drugi je faktor prilično nesustavan i ne toliko lako protumačiv zbog čega je i nazvan *sakralne, pravosudne i medijske institucije*. Pravosuđe i mediji su jasni korektivni mehanizmi nomenklature na vlasti, no tu se Crkva na prvi pogled ne uklapa. No opet, sjetimo li se da je i Crkva pozivanjem na savjest svojevrsan korektivan mehanizam, pogotovo ako uzmemo u obzir da su ona i religioznost još uvijek često lajtmotivi svakodnevnog života i politike, dolazimo do drukčije perspektive koja, naravno uz ograde, dopušta stavljanje Crkve uz bok medijima i pravosuđu.

Iako je u usporedbi s prethodnim faktorom – *civilni sektor* – kao posljednji faktor prikupio gotovo jednak postotak zajedničke varijance, od prethodnog se razlikuje po homogenosti i lakoj protumačivosti. Naime, treći faktor sadrži samo nevladine organizacije i ugledne nepolitičke osobe, koje su po prirodi stvari vrlo često neraskidivo vezane. Ukoliko ugledne nepolitičke osobe i nisu direktno povezane s nevladinim organizacijama, u percepciji prosječnog građanina ipak zastupaju vrlo slične ciljeve.

Zanimalo nas je na po kojim se obilježjima mladi razlikuju u prihvaćanju tri navedena faktora te smo proveli analizu varijance, čiji su rezultati prikazani u tablici 5.

Prihvaćanje političkih institucija (faktor 1) kao onih koje pridonose zaštiti ljudskih prava varira jedino s obzirom na regionalnu pripadnost. Tako su stanovnici Sjeverne Hrvatske te Istre i Primorja ispodprosječno skloni ocjeni doprinosa političkih institucija, dok Središnja Hrvatska i grad Zagreb bilježe iznadprosječnu sklonost. Istočna Hrvatska i Dalmacija na ovoj su se dimenziji našle u sredini sa prosječnom sklonošću vrednovanja političkih institucija kao značajnog čimbenika poboljšanja ljudskih prava. Intrigantna je činjenica da je na dimenziji političkih institucija jedino varijabla regionalne pripadnosti ostvarila statistički značajan utjecaj, dok su, recimo, stranačke preferencije, iako u mnogim istraživanjima potvrđene kao značajan indikator odnosa spram političkih institucija, u ovom slučaju “podbacile”. Možemo zaključiti, da je u slučaju odnosa spram doprinosa političkih institucija ostvarenju ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj, populacija mladih prilično homogena, uz razliku regionalne pripadnosti kao indikatora razvojno-kulturalnih razlika.

Na sklonost sakralnim, pravosudnim i medijskim institucijama (faktor 2) utjecaj su izvršile religioznost, regionalna pripadnost, obrazovanje oca te stranačka identifikacija.

Tablica 5: Razlike između mladih u prihvaćanju faktora doprinosa institucija, udruga i značajnih pojedinaca ostvarivanju ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
<i>Dob</i>			<i>F-omjer=12,73</i>
15-19 godina			-
20-24 godine			0
25-29 godina			+
<i>Socioprof. status</i>			<i>F-omjer=8,90</i>
Zaposleni			0
Nezaposleni			-
Učenici			0
Studenti			+
<i>Obrazovanje oca</i>		<i>F-omjer=5,95</i>	<i>F-omjer=6,17</i>
OŠ i manje		+	-
KV/VKV		0	0
Srednja škola		0	0
VŠS, VSS i više		-	+
<i>Obrazov. ispitanika</i>			<i>F-omjer=14,28</i>
OŠ i manje			-
Ind./zanatska škola			-
Srednja škola			0
VŠS, VSS i više			+
<i>Region. pripadnost</i>	<i>F-omjer=10,66</i>	<i>F-omjer=6,65</i>	
Sjeverna Hrvatska	-	0	
Središnja Hrvatska	+	0	
Istra i Primorje	-	-	
Istočna Hrvatska	0	+	
Dalmacija	0	+	
Grad Zagreb	+	-	
<i>Religioznost</i>		<i>F-omjer=49,46</i>	<i>F-omjer=9,51</i>
Religiozni		+	0
Nereligiozni		-	0
Neodlučni		-	+
<i>Stranačka identif.</i>		<i>F-omjer=5,57</i>	<i>F-omjer=10,62</i>
HDZ		+	-
HNS		-	+
HSP		+	-
HSS		0	0
SDP		-	0
Neodlučni		0	0

Legenda: - ispod zajedničkog prosjeka; 0 u zajedničkom prosjeku; + iznad zajedničkog prosjeka

U skladu s nazivom ove dimenzije, religioznost je najjači prediktor, što je lako objašnjivo zbog prožetosti jednog dijela javnog života religijskim sastavnicama, pri čemu "religiozna orijentacija ima najjači utjecaj na izbor stranke u katoličkim i konfesionalno mješovitim zemljama" (Vujčić, 2001: 329). Sveukupno gledano, ova je dimenzija iznadprosječno privukla ispitanike čiji očevi imaju (ne)završenu osnovnu školu, žitelje Istočne Hrvatske i Dalmacije, religiozne ispitanike te simpatizere HDZ-a i HSP-a. Razmatranjem obilježja prosječno sklonih ovom faktoru dolazimo do profila mladih osoba čiji očevi imaju KV/VKV obrazovanje, koji su stanovnici Sjeverne ili Središnje Hrvatske te simpatizeri HSS-a ili politički neopredijeljeni. Na suprotnom polu od iznadprosječnih zastupnika ove dimenzije nalaze se mladi čiji su očevi akademski obrazovani, stanovnici su Istre i Primorja te grada Zagreba, po religijskom opredjeljenju su nereligiozni ili neodlučni, a po stranačkom skloni HNS-u i SDP-u. Profil ispodprosječno sklonih ovom faktoru donekle je jasan, ako uzmemo u obzir da faktor sadrži sakralne elemente, no poteškoće se javljaju kada imamo na umu povezanost s medijima i pravosuđem. Nepovjerenje u pravosuđe od strane prethodno opisanih ispitanika objašnjivo je nizom skandala u hrvatskom pravosuđu, kao i njegovom niskom učinkovitošću zbog čega brojni slučajevi ostaju godinama neriješeni. No, što se tiče medija kao aktera doprinosa zaštiti ljudskih prava i sloboda, više obrazovanje i nereligioznost trebali bi signalizirati i viši demokratski potencijal povezan s povjerenjem u medije, što se dakako mijenja u uvjetima neslobode medija. Već smo prije naveli da je Hrvatska 2004. godine zauzela 54. mjesto po slobodi medija (*Freedom in the World 2004 Country Ratings*, 2004), što

takvim ispitanicima ne pruža temelje za uvjerenost u velik doprinos hrvatskih medija zaštiti ljudskih prava i sloboda.

Treća je latentna dimenzija (civilni sektor) povezana sa svim promatranim obilježjima mladih osim regionalne pripadnosti, i to redom: obrazovanjem ispitanika, dobi ispitanika, stranačkim preferencijama, religioznošću, socioprofesionalnim statusom, te obrazovanjem oca. Mišljenju da je civilni sektor značajan čimbenik poboljšanja stanja ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj iznadprosječno su skloni stariji ispitanici (25-29 godina), studenti, mladi čiji su očevi višeg ili akademskog obrazovanja, koji sami imaju više ili akademsko obrazovanje, neopredijeljeni u smislu religijskog izjašnjavanja, te simpatizeri HNS-a. Sve ove značajke ukazuju na viši demokratski potencijal ispitanika sklonih ovom faktoru. Na drugom su polu najmlađi ispitanici (15-19 godina), nezaposleni, s očevima (ne)završene osnovne škole, te koji i sami imaju (ne)završenu osnovnu ili trogodišnju stručnu školu, kao i simpatizeri HDZ-a i HSP-a. Po jačini svog utjecaja obrazovanje se još jednom pokazalo kao snažan indikator odnosa spram civilnog sektora: pripisivanje zasluga civilnom sektoru raste sa stupnjem obrazovanja. Jednako tako, percepcija učinaka civilnog sektora raste s dobi, pripadnosti liberalnim političkim opcijama, religijskom neopredijeljenošću te obrazovanjem oca. Ove značajke upućuju na viši demokratski potencijal ispitanika sklonih percipiranju civilnog sektora kao čimbenika doprinosa poštivanju ljudskih prava u suvremenoj Hrvatskoj.

Mladi su tek na početku svog životnog i radnog vijeka kada kao pojedinci postaju svjesni nužnosti i mehanizama zaštite ljudskih prava i sloboda. U kojoj će se mjeri njihova politička osviještenost i realizirati, osim o primarnim socijalizacijskim agencijama, u najvećoj mjeri ovisi o institucijama koje kreiraju i provode svakodnevnu politiku. Sumirajući gore navedene nalaze zaključujemo da na prepoznatljivost učinkovitosti pojedinih institucija, udruga i pojedinaca na poboljšanje ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj, osim samog objektivnog učinka, utječe i demokratski potencijal mladih – odnosno obrazovanje – te opredjeljenje za pojedine političke opcije.

5. Zaključak

Sustavno proklamiranje ljudskih prava na globalnoj razini, započeto 1948. Općom deklaracijom o ljudskim pravima, a u naše doba, pored ostalog, izraženo i u Milenijskim ciljevima Ujedinjenih nacija (*United Nations Millennium Development Goals by the Year 2015*, 2000), moguće je efikasno implementirati jedino orijentacijom vlada pojedinih država na područja obrazovanja, očuvanja zdravlja i podizanja razine dohotka. Zemlje moraju uspostaviti partnerstva na globalnoj razini, ne toliko s ciljem određivanja političkih i ekonomskih agendi, koliko s ciljem promocije i zaštite ljudskih prava. Opreka između prava-sloboda i prava-potraživanja relativizirala je “izvornu veličinu ljudskih prava, ali je istovremeno proširila polje njihovih vrsta i značenja i uvećala socijalnu masu onih koji su za prava života zainteresirani. Učinila ih je instrumentom razvojne i socijalne dinamike industrijskog društva, argumentom velikih sukoba između demokracije i totalitarizma, razvijenih i nerazvijenih itd.” (Kalanj, 1996: 50). Ove su tendencije produbljene i globalizacijom, iako bi, idealtipski gledano, globalizacija trebala implicirati sve rašireniju primjenu postulata ljudskih prava, tj. njihovu univerzalnost. No, na žalost, svjedoci smo stalnog zastranjivanja u procesu njihove zaštite.

“Institucije su nužne ali ne i dovoljne. Treba ih ispuniti sadržajem, upotrijebiti ih za poboljšanje svih segmenata ljudskih prava. Taj sadržaj i taj put vode Hrvatsku prema Europskoj uniji i njezinim visokim standardima u uklanjanju diskriminacije” (Šimunović, 2004: 10). Suvremena razmišljanja o razvoju ljudskih prava idu u smjeru povezivanja društvenog razvoja i povećavanja zaštite ljudskih prava – naglasak je na prevenciji (a ne kasnoj intervenciji), društvenoj participaciji, aktivnostima samoorganiziranja i samopomoći, promicanju autonomije i razvoju društvenih vještina te potrebi za većom transparentnošću javnih politika. U ovom je kontekstu vrlo važno raditi na afirmaciji, promociji i implementaciji vrijednosti i ideja civilnog društva, kulture nenasilja i tolerancije, ljudskih prava, dijaloga, suradnje i povjerenja kao i na osveštavanju mogućnosti društvene promjene. Također je bitno informirati i poticati mlade da se angažiraju, propituju i educiraju o tim vrijednostima i mogućnostima rada i života baziranog na njima, kako bi ih prenosili i pridonosili ostvarivanju pozitivnih društvenih pomaka. Mlade u našoj analizi percipiramo kao kariku koja se tek formira u određenom društvenom sustavu, te su time jedan od najznačajnijih elemenata pozitivne recepcije i primjene temeljnih postulata ljudskih prava.

Rezultati istraživanja o vrednovanju pojedinačnih ljudskih prava i sloboda pokazuju da mladi u najvećem broju prihvaćaju pravo na obrazovanje, pravo na rad, osobnu sigurnost, pravo na privatnost, socijalnu zaštitu starih i ugroženih, jednakost pred zakonom, prava žena te pravo na vlasništvo. Usporedba prihvaćenosti

promatranih ljudskih prava i sloboda na populaciji mladih i starijih ispitanika u Hrvatskoj pokazuje da stariji većinu prava prihvaćaju u većoj mjeri od mladih, što možemo protumačiti boljom društvenom integracijom starijih. Analiza je pokazala da kod mladih Hrvatske preferencija pojedinačnih ljudskih prava i sloboda nije uvjetovana korištenim sociodemografskim i sociostrukturnim obilježjima mladih osim obrazovanjem, što ukazuje na značajnost sustava obrazovanja kao agensa poboljšanja stanja ljudskih prava.

Oko trećine mladih je nezadovoljno poštivanjem ljudskih prava u Hrvatskoj danas kao i prije pet godina, dok je postotak neodlučnih opao, što se vjerojatno može pripisati pozitivnom učinku javnih kampanja i nekim promjenama koje su nastupile tijekom tog razdoblja. Od 1999. do 2004. godine porastao je broj mladih koji drže da se ljudska prava u Hrvatskoj uglavnom ili potpuno poštuju. Mladi u usporedbi sa starijim ispitanicima iskazuju veću kritičnost spram sadašnjeg poštivanja ljudskih prava i sloboda. Rezultati analize po socijalnim obilježjima mladih pokazali su da je sposobnost procjene i veća kritičnost spram statusa ljudskih prava u Hrvatskoj povezana sa življenjem u ekonomski prosperitetnijim regijama, lijevom ideološko-političkom orijentacijom i ženskim spolom.

Uvidom u procjenu doprinosa institucija, udruga i značajnih pojedinaca na populaciji mladih 1999. i 2004. godine ustanovili smo da današnja generacija mladih u većoj mjeri percipira doprinos svih institucija, udruga i značajnih pojedinaca (osim oporbe) zaštiti ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj. Točnije, većina mladih za sve aktere procjenjuje da potpuno ili uglavnom pridonose ostvarivanju ljudskih prava u zemlji. Do rasta u odnosu na 1999. posebice je došlo u pogledu percepcije doprinosa najviših institucija vlasti. Stariji se od mladih razlikuju po tome što doprinos svih promatranih aktera još više ističu. Na percepciju doprinosa promatranih aktera ostvarivanju ljudskih prava u Hrvatskoj primjetno utječe regionalna pripadnost, obrazovanje oca, religioznost i stranačka identifikacija mladih.

Sumarno, naša analiza pokazuje da mladi ljudska prava i slobode visoko prihvaćaju kada se o njima govori na načelnoj razini, ali da do stanovitog nesuglasja dolazi kada je riječ o konkretnim pravima i praksi u Hrvatskoj, što dijelom možemo protumačiti njihovom još nedovoljnom upućenošću u pojedine elemente društvenih i političkih procesa. Kako ljudska prava i slobode danas čine općepriznate međunarodne standarde i kriterije demokratičnosti suvremenog društva i njegovih institucija, odnos mladih prema njima predstavlja indikator njihove društvene svijesti i pretpostavku demokratskog djelovanja. Iako je stupanj prihvaćenosti vrijednosti ljudskih prava i sloboda među mladima visok, pronađena su i odstupanja, koja ukazuju na pojačanu potrebu za dodatnim angažiranjem pojedinih socijalizacijskih agensa, osobito obrazovnog sustava i političkih aktera. Slobode i ljudska prava u Hrvatskoj su normativno regulirani i dana su pojedincu rođenjem. No, sloboda nije samo pravo, nego i permanentan zadatak, koji se stavlja pred svakog mladog čovjeka, i o kojem ovisi hoće li uspjeti iskamčiti ulaznicu u svijet aktivnih građana, sposobnih na najbolji način iskoristiti vlastite i tuđe resurse te tako doprinijeti razvoju svijeta u kojem živimo. Prvi korak u tom ambicioznom stremljenju jest da mladi što je više moguće pridonose demokratizaciji Hrvatske, što će i njih i zemlju pripremiti za ulazak u ujedinjenu Europu.

Literatura

- A Constitution for Europe. Presentation to citizens (2004): http://europa.eu.int/constitution/index_en.htm
- Amnesty International Report (2005): Amnesty International: <http://web.amnesty.org/report2005/hrv-summary-eng>
- Analitički bilten* (2004): Vol. VII, No 3, Zagreb: Hrvatski zavod za zapošljavanje.
- Ariovich, L.; Carruthers, B., G. (2004): The Sociology of Property Rights. *The Annual Review of Sociology*. 30: 23-46.
- Bačić, L.; Ofak, L.; Parić, A.; Perasović, B.; Potočnik, D.; Puljić, D.; Šelo Šabić, S.; Tomašević, T. (2004): *Izviješće o društvenom razvoju: Hrvatska 2004*. Zagreb: UNDP.
- Baranović, B. (2000): "Slika" žene u udžbenicima književnosti. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Baranović, B.; Ilišin, V. (2004): Mladi i ljudska prava u Hrvatskoj. *Sociologija sela* 42(3-4): 339-363.
- Berlin, I. (1978): *Concepts and Categories: Philosophical Essays*. London: Hogarth.
- Caratan, B. (1998): Nacionalni fenomen i akomodacija interesa: pretpostavke postkomunističke tranzicije (II. dio). *Politička misao* 35(3): 212-234.

- Cvjetičanin, B.; Katunarić, V. (1998): *Kulturna politika Republike Hrvatske: nacionalni izvještaj*. Zagreb: Hrvatska tiskara.
- Čulig, B.; Fanuko, N.; Jerbić, V. (1982): *Vrijednosti i vrijednosne orijentacije mladih*. Zagreb: Centar društvenih djelatnosti SSO Hrvatske.
- Dokmanović, M. (1997): Ekonomski razvoj kao osnova ostvarivanja ekonomskih i socijalnih prava. *Ženski centar za demokraciju i ljudska prava*: http://www.globalizacija.org.yu/doc_sr/s00111ju.htm
- Freedom in the World 2004 Country Ratings – Croatia* Freedom House: <http://www.freedomhouse.org/research/freeworld/2004/countryratings/croatia.htm>
- Haralambos, M.; Holborn, M. (2002): *Sociologija: teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.
- Ilišin, V. (2002): Mladi i politika, u: Ilišin, V. i Radin, F. (ur.), 2002, 155-203.
- Ilišin, V.; Radin, F. – ur. (2002): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Ilišin, V.; Mendeš, I.; Potočnik, D. (2003): Politike prema mladima u obrazovanju i zapošljavanju. *Politička misao* 40 (3): 58-89.
- Jurišić, K. (1999): Globalizacija i ljudska prava. *Politička misao* 36(1): 70-82.
- Kalanj, R. (1996): Moć i nemoć ljudskih prava. *Socijalna ekologija* (5)1: 47-63.
- Kasapović, M.- ur. (2002): *Hrvatska politika 1990-2000*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Cluckhohn, C. (1962): Values and Value Orientations in the Theory of Action, u: Parsons, T.; Sirils, E. (ur.): *Toward a General Theory of Action*. New York: Harper and Row, 388-433.
- Letica, S. (1998): Nužna je vizija druge republike. *Erasmus* 23: 24-27.
- Mendeš, I.; Potočnik, D. (2003): Developing Common Approaches in Vocational Education and Training for Disadvantaged Young People in the Western Balkan Countries. ETF: *Country Report Croatia*.
- Miller, L. William; Timpson, A. M.; Lessnoff, M. (1996): *Political Culture in Contemporary Britain*. Oxford: Clarendon Press.
- Mollica, R. F.; Silove, D.; Steel, Z. (2001): Refugees Detention of asylum seekers: assault on health, human rights, and social development. *Lancet* 357: 1436-1437.
- Nacionalni program djelovanja za mlade* (2003): Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Opća deklaracija o ljudskim pravima*. [http://www.ffzg.hr/hre-edc/Deklaracijalj.pdf#search=op%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima'](http://www.ffzg.hr/hre-edc/Deklaracijalj.pdf#search=op%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima)
- Orloff, A.,S.; Skocpol, T.; Weir, M., (1988): Understanding American Social Politics, u: Weir, M.; Orloff A. S.; Skocpol, T. (ur.): *The Politics of Social Policy in the United States*. Princeton: Princeton University Press, 7-32.
- Pantić, D. (1977): Vrednosti i ideološke orijentacije društvenih slojeva, u: Popović, M. i drugi: *Društveni slojevi i društvena svest*. Beograd: Centar za sociološka istraživanja, 269-406.
- Pogany, I. – ur. (1995): *Human Rights in Eastern Europe*. Aldershot: Edward Elgar Publishing Limited.
- Popper, K., R. (2003): *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*. Zagreb: Kruzak.
- Pusić, V. (1992): *Vladaoci i upravljači*. Zagreb: Novi liber.
- Radin, F. (2002): Vrijednosne hijerarhije i strukture, u: Ilišin, V. i Radin, F. (ur.), 2002, 47-79.
- Rodriguez, H. (2004): A Long Walk to Freedom and Democracy: Human Rights, Globalization, and Social Injustice. *Social Forces* 83(1): 391-412.
- Šiber, I. (1998): *Osnove političke psihologije*. Zagreb: Politička kultura.
- Šimunović, D. (2004): *Kratki vodič kroz CEDAW – Konvenciju o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena i njezinu primjenu u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova RH.
- The 2003 Global Press Freedom World Tour* (2004): Reporters Without Borders: http://www.rsf.org/IMG/pdf/Tire_a_part_en.pdf
- United Nations Millennium Development Goals by the Year 2015*. United Nations Development Programme (2000): <http://www.undp.org/mdg/abcs.html>
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima*: <http://www.kulturbunt.com/Deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima/Univerzalna%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima.htm>
- Vujčić, V. (2001): *Politička kultura demokracije*. Osijek: Pan liber.